ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլ. կէս տարվանը 6 րուբլ:
Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի եւ տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

«փորձի» դադարումը.—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Ներքին լուրեր.— ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Ամերիկա. Նամակ Թիւրքիայից.—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Թիւրքաց Հայաստան.

„ՓՈՐՁԻ“ ԴԱԴԱՐՈՒՄԸ

Մի եղբայրակից պակասեց հայոց պարբերական հրատարակութիւնների այնպէս էլ նեղ շրջանում, պակասեց, կամ իջաւ ասպարիզից, որովհետեւ հայոց հասարակութիւնը, ինչպէս միշտ, բաւական նիւթական միջոց չը տուեց իր մի հատիկ ամսագրին ապրելու: Հայ հասարակութիւնը վերջին ժամանակները սկսեց փոքր ի շատէ նուիրել ազգային դպրոցների համար,— բայց ազգային մամուլը, հասարակական այդ ամենազօրեղ կրթիչ գործողը, դեռ եւս նշանակութիւն չունի հայոց ազգի պէս մի մեռած, ազգի համար:

Մեզանում լրագիրը եւ ամսագիրը անհատների եւ ոչ թէ հասարակական գործ է. պարբերական հրատարակութիւնը գոյութիւն ունի քանի որ ապրում է ինքն խմբագիրը, կամ քանի նա միջոցներ ունի ապառիկները ծածկելու: Երբ խմբագիրը կամ կը մեռնի, կամ կենդանի մնալով էլ կիջնի հասարակական ասպարիզից,— այնուհետեւ նրա հրատարակութիւնն էլ պէտք է դադարի, որովհետեւ ապրում էր միմիայն իրան խմբագրի, հիմնողի եւ ոչ թէ հասարակութեան նիւթական օժանդակութեամբ:

Ուրիշ երկիրներում ամենավերջին ամսագիրը կամ լրագիրը շարունակում են իրանց գոյութիւնը, չը նայելով որ հիմնողը այսպէս թէ այնպէս հեռացաւ ասպարիզից. լուսաւորված երկիրներում ինքն հասարակութիւնը ապահովացնում է մամուլի ամենաաննշան օրգաններն անգամ...

Իսկ մեզանում ամեն բանի մէջ անհատներն են միայն գործարարութիւն անում, իսկ ժողովուրդը, մինչեւ անգամ ժողովրդի ինտելիգենցիային պատկանող մասը սպանիչ անտարբերութեամբ է նայում ազգի մէջ յայտնվող ամեն տեսակ բարոյական եւ մտաւոր շարժումներին:

Դա վերին աստիճանի յուսահատեցնող, վերին աստիճանի անմխիթար երեւոյթ է:

Խոստովանվում ենք, մենք երբէք շատ չենք համակրել „փորձ“ ամսագրի ուղղութեանը: Մենք միշտ ասել ենք որ այդ հանդէսը ոչ եւրոպական կամ ռուսաց ամսագիրների պէս ժամանակակից կենդանի ուղղութիւն ունեցող էր, ոչ էլ թեթեւ ընթերցանութեան հաւաքածու էր, ոչ էլ մանկավարժական ամսագիր էր. նա մի տեսակ ժողովածու էր միմեանց մէջ անկապ յօդուածներից, կատարելապէս զուրկ ժամանակակից հետաքրքրութեան: Բայց եւ այնպէս, իր գոյութեան չորս ու կէս տարվայ ընթացքում, բացի Նազարեանցի դէմ յօդուածից եւ կղերականութիւնը պաշտպանող մի այլ յօդուածից, „փորձի“ ուղղութիւնը, ընդհանրապէս, անվնաս մի ուղղութիւն էր եւ նա կարող էր իր գոյութեամբ նպաստել ժողովրդի մէջ ընթերցասիրութեան տարածմանը: Ինչքան էլ անգոյն լինէր „փորձը“ նա մեր միւս մի քանի վնասակար պարբերական հրատարակութիւնների թւին երբէք չէ պատկանել, այն հրատարակութիւններին, որոնց նպատակն է գրգռել ժողովրդի նախապաշարմունքներն ու մոլեռանդութիւնը, շողոքորթել ամբոխի ամենաստոր կրքերին եւ բնազդներին:

Կան մեզանում հրատարակութիւններ, որոնց դադարելը ցանկալի է այն ամեն մարդու համար, որ ցանկանում է հայոց ազգին լուսաւորութիւն եւ առաջադիմութիւն, որովհետեւ այդ տեսակ հրատարակութիւններ նպաստում են ժողովրդի տգիտութեան, մոլեռանդութեան զարգանալուն, յետ են մղում ազգը վայրենութեան դարերին: „փորձը“ այդ տեսակներից չէր: Նա գուցէ անորոշ ուղղութիւն ունեցող, կատարելապէս անգոյն հանդէս էր, որ մինչեւ անգամ մի յայտնի կուսակցութեան նշոյլն էլ չը կարողացաւ ստեղծել չորս տարվայ գոյութեամբ,—բայց նա վնասակար չէր, ընդհակառակն, որպէս յօդուածների եւ թարգմանութիւնների ժողովածու կարող էր օգտաւէտ լինել, ներկայացնելով մեր ժողովրդի ընթերցանութեան համար մի գիրք, թէեւ նրա մէջ պարունակած յօդուածները ոչինչ կապ չունէին միմեանց հետ:

Այդ պատճառով որքան ցանկալի էր որ յետադէմ, ժողովուրդը մոլորեցնող, նրա ամենազզուելի բնազդներին շողոքորթող թերթերը դադարեն, նոյնքան ցանկալի էր որ „փորձի“ պէս մի ամսագիր, որ եթէ օգտաւէտ չէր, գոնէ եւ վնասակար չէր, կամ աւելի լաւ է ասենք աւելի օգտաւէտ էր քան թէ վնասակար, դեռ երկար տարիներ շարունակէր իր գոյութիւնը:

Որքան մենք մեր ուրախութիւնը կը յայտնէինք եթէ հայ ազգը ազատվէր իրանց ուղղութեամբ նրան դէպի վայրենութիւնը տանող հրատարակութիւններից, այնքան մենք մեր անկեղծ ցաւակցութիւնը յայտնում ենք „փորձի“ դադարման պատճառով:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

«Փորձ» ամսագրի այս տարվայ յունիս-յուլիս ամիսների տետրակները մի գրքով հրատարակվեցան այս օրերս: Այդ գրքի մէջ խմբագիրը յայտնում է որ կրելով ամսագրի հրատարակման չորս ու կէս տարվայ ընթացքում 14,000 րուբլ վնաս, նա այլ եւս անկարող է շարունակել հրատարակութիւնը: Բայց հրատարակութեան իրաւունքը դարձեալ պահելու համար «փորձի» խմբագրութիւնը կը հրատարակի այսուհետեւ մի մի համար տարվայ մէջ. Խմբագրութիւնը առաջարկում է հասարակութեանը օգնութիւն հասցնել «փորձի» հրատարակման, եթէ հասարակութիւնը կարծում է որ այդ ամսագիրը իր գոյութեամբ նպաստում է հայերի մտաւոր վերածնման գործին: «Փորձի» բաժանորդները, եթէ ցանկանան կարող են յետ ստանալ կէս տարվայ բաժանորդութեան գինը, 5 րուբլ:

—

Գ. Ս. Մ. որ «Մշակի» անցեալ համարներից մինում տպել էր «Որթերի մի նոր հիւանդութիւն» յօդուածը, խնդրում է մեզ յայտնել որ

ԹԻՒՐՔԱՑ-ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Բ. Մաս

—

Այդ Հայաստանի սարերի անթիւ գիշակեր թռչունները սկզբնական կենցաղավարութեան տիպն են ներկայացնում, թէեւ վարակված զանազան ախտերով: Նրանք հաստատուն բնակութիւն չունեն: *) Նրանք չեն ճանաչում տիրող կառավարութեան ոչ մի օրէնք: Տեսնված չէ, որ մի քուրդ դատաստանատան դիմէ: Ամեն մի քուրդ մարդ ինքը իր համար օրէնք է, ինքը իր համար պատժական ոյժ է: Ցեղերի իրար մէջ թշնամական կռիւները անվերջանալի են: Արիւնի յիշատակը արիւնով կը մոռացվի: Մի ցեղի վերաբերեալ անձանց մէջ պատահած վէճերը, վերջանում են ցեղապետ աղայի վճռով, որին ամեն մի քուրդ սրբութեամբ հպատակում է: Դրանց գլխաւորապէս պարապմունքը խաշնարածութիւն եւ գողութիւնն է. այդ երկու պարապմունքն էլ պահանջում են աստանդական կեանք: Մահմետական կրօնի արմատները շատ թոյլ հաստատված են. եթէ դրանք մի Աստուած ունեին, դա ոյժ, զօրութիւնն է եւ ինչ մարդի վրա որ տեսնեն այդ յիրքերը, համարեա երկրպագում են: Կռւի մէջ միշտ ծանր կողմն են բռնում, հետաքրքիր, զգոյշ եւ ապագան մտածող են: 1853 եւ 1877-ի ռուսաց եւ օսմանցոց պատերազմներին, քրդերը միշտ յաղթողի կողմն էին եւ յաղթվողներին թալանում էին, լինէր դա ռուս կամ տաճիկ եւ դրանով աւելի վնաս տուին թիւրքերին:

Այս հետաքրքրական ցեղին, որ խորին ուշադրութեան արժանի է, որքան որ մօտից նայում է մարդ, այնքան նա համոզվում է, որ դրանք վայրենացած հայեր են, որոնք Հայաստանի բոլորովին քայքայման ժամանակին ապաստան են խնդրել լեռնային ելուզակների մէջ, որոնք տասն եւ վեցերորդ դարում գոյացան, եւ խառնվել են նրանց հետ: Դա ապացուցանում է նրանց հայկական տիպը, սովորութիւնները. ինչպէս խմորի վրա խաչ քաշել, սուրբերին խունկ ծխել, մոմ վառել. մատաղ անել, քրիստոնեայ հոգեւորականներին մեծ պատւով ընդունել եւ այլն: Աւելի մօտ են հայերին քրդերի ազնուական ցեղերը, որոնք կարծես հայոց նախարարութեանց վայրենացած շարունակութիւն լինելն եւ արդարեւ ազնուական քուրդ ցեղերի մէջ պտըտում է մի այդպիսի աւանդութիւն: Համաձայն հին սովորութեան, որ նախարարականին բոլորովին նման է, ցեղապետների մեծ մասը իրանց հովանաւորութեան տակն ունեն ինչպէս քրդերը նոյնպէս եւ բազմաթիւ հայերին: Ցեղապետի պարտականութիւնն է պաշտպանել իր հպատակները բոլորովին անխտիր: Շատ անգամ քուրդ ցեղերը քուրդ ցեղերի դէմ արիւնահեղ կռիւներ են տալիս իրանց պաշտպանած հայերի համար: Այդպիսի կռիւների մէջն են պատահում մեծամեծ հրկիզութիւններ, աւազակութիւններ եւ զանազան տեսակ մեծամեծ վնասներ: Ամենօրեայ ճանապարհի գողութիւններ, մեծ եւ փոքր աւազակութիւններ կատարվում են առանձին քրդերի ձեռքով, որոնց միմիայն պարապմունքը այդ է եւ խումբերով են գործում: Հաւատքը այդ գործում ոչ մի նշանակութիւն չունի: Նրանք անխտիր կողոպտում են ամեն պատահողին, մանաւանդ խիստ անողոք են թիւրքերի դէմ:

Քուրդ ցեղերի համար գողանալ, կողոպտել եւ այդպիսի պարապմանց ժամանակ սպանելը ամօթ կամ խղճմտանքի դէմ չէ, այլ դա առաքինութիւն, քաջութիւն է համարվում: Քուրդ երիտասարդները առանց այդ յիրքերի զարդարանքին, քուրդ կանանց եւ աղջկանց արհամարհանքին են ենթարկվում: Ոչ մի քուրդ հարսնացու ոչինչով չի համաձայնվի ամուսին դառնալու այն անշնորհ քրդին, որ չէ գողացել, չէ կողոպտել, չէ սպանել եւ այդպիսի արշաւանաց մէջ պատահած վէրքի սպիներ չունի իր մարմնի վրա:

Ինձ պատահեց ճանապարհորդութեանս մէջ տեսնել քրդուհիք, որոնք բանջարեղէններ եւ ծաղիկներ էին քաղում երգելով. այդպիսի պարապմանց ժամանակ միանգամայն նոցանց բանաստեղծական գեղեցկութիւններ յօրինելու ժամանակն է: Նրանք երգում են մի Շաւէրշի կամ մի Մգոյի քաջագործութիւնները, թէ ինչպէս նա ռոմինների (տաճիկների) վրա է յարձակվել, ինչպէս սպանել, ինչպէս վիրաւորել, եւ հալածել է նրանց եւ կամ մեռել է քաջութեամբ. թէ ինչ արդիւնք վայելում է ցեղը նրա քաջագործութեանից, թէ այդպէս քաջերը եթէ շատ լինէին, նրանք տեղի ռոմինների պահանջած անիրաւ հարկից կազատվէին, թէ յաղթող Շաւէրշը վերադարձին ինչպէս արիւնաթաթաւ էր թշնամեաց կողոպուտներով ծածկված. ուր եւ քանի վէրք էր ստացել, թէ ինքն, քրդուհին, ինչպէս, ինչ բոյսերով կամ արմատներով բժշկել էր նրա վէրքերը եւ այդ պարապման ժամանակ ինչ երգեր էր երգել եւ այլն:

Քուրդերը ներքուստ բոլոր սրտով ատում են թիւրքերին. Նրանք միմիայն համակրում են հայերին, նրանց են յանձնում իրանց առեւտրական գործերը, բնակվում են հայերի հետ խառն. տեսնված չէ, որ քուրդերը թիւրքերի հետ միասին ապրեն:

Ասորիների, եզիդների համակրութիւնը դէպի հայերը աւելի մեծ է, իսկ դէպի թիւրքերը, քրդերը անուցանում են խորին ատելութիւն: Եթէ մի եզիդի պատահի թիւրք կրօնաւորի, օրերով կը հետեւի նրան, մինչեւ որ կարողանայ նրա արիւնը խմել: Կարճ խօսքով Տաճկա-Հայաստանի բոլոր ազգերը փոխադարձաբար ատում են միմեանց. իսկ հայերը նրանց ամենի համակրութեան միջակէտն են եւ թէ հայերը, այդ աշխարհի երկրագործները, վաճառականներ, արհեստաւորներ չը լինէին, վաղուց արդէն ջնջեալ մանր ազգերը կորած կը լինէին եւ երկիրը մի կատարեալ գերեզման դարձած կը լինէր Օսմանեան պետութեան համար: Անցեալ տարվայ սովին, այդ մահացու փորձով, հայոց դրացի ազգերը զգացին, թէ հայերը իրանց համար ինչ նշանակութիւն ունէին: Նրանք համոզվեցին, որ առանց հայերի ոչ կեանք կունենան, ոչ ներկայ եւ ոչ ապագայ:

Այդպիսի ազդեցութիւնը յոյս է տալիս, որ հայերը երբ կառավարչական մարմին դառնան, զինուորական մեծ ոյժ պէտք չէ եղեռնագործութիւնները արմատախիլ անելու, վերահաստատելու բարեկարգութիւններ եւ դնել երկիրը զարգացման ճանապարհի վրա, մանաւանդ որ թիւրք պաշտօնակալաց հեռանալով, ինքնին կանհետանան աշխարհաւեր գործերի արմատները:

Երկրի ամենապակասաւոր կողմը, ուսումնարանի կողմն է: Պէտք է ասել, որ հացի ժամանակաւոր սովից աւելի մեծ է ուսումնարանների եւ վարժապետների մշտական սովը: Այդ խնդրութիւնը լաւ է հասկացել Կ. Պոլսոյ Միացեալ ընկերութիւնը, որ Վասպուրական նահանգի մէջ եօթ տարրական ուսումնարաններ եւ մի վարժապետանոց է բացել: Մեծապատիւ ունկնդիրները համեմատած կը լինեն անտարակոյս, առաջի մասի մէջ եղած, բնակիչների թիւը ուսումնարանների անմխիթար թւի հետ: Դարձեալ երանելի կը լինէր, եթէ եղած տեղական ուսումնարանները կանոնաւոր ուղղութիւն ունենային:

*) Կան նաև հաստատուն բնակութիւն ունեցող քրդեր, որոնք առհասարակ հայերի հետ խառն են ապրում և կոչվում են ռայեայ քրդեր (հպատակ քրդեր):